

טעם נוסף, להראות שאין האדם בעלים על נכסיו אלא לה' הארץ ומלוואה (עפ"י דרש משה בהר כה, טו).

'יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה, אמרת קל וחומר, ומה מכורה כבר יוצאה...'. משמע שלולא ה'קל וחומר' היה יכול למכרה, ומקור הדבר הוא מכך שזיכתה לו תורה לאב מעשה ידיה של בתו נערה, הלכך הוה אמינא שיכול כמו כן למכרה.

ויש להוכיח מכאן שזכות מעשה ידיים של בתו אינה זכות כספית גרידא, שאם עשתה מלאכה האב זוכה בה, אלא יכול אף לכופה לעשות לו מלאכה, שאם אינו רשאי לכופה, למה יעלה על הדעת שיכול למכרה לאמה (עפ"י חדושי רבי שלמה היימן ח"ב ל).

ואכן כן מבואר בראשונים (בכתובות מג) שביד האב לכופה לעבוד, אלא שהם מדברים בקטנה, וכאן מוכח לכאורה שאף בנערה הדין כן. וכן מבואר מדברי המקנה (בקדושין ג) והפני-יהושע (בכתובות מז). ואולם מדברי הגרעק"א (בקדושין שם) משמע שנקט שאינו רשאי לכופה. ע' במובא ביוסף דעת שם.

ונראה שהראיה מכאן אינה מוכרחת, שאמנם לפי ה'יכול...! אכן הייתי אומר כן, אבל לפי האמת שאין יכול למכרה כשהיא נערה, כך אינו יכול לכופה לעבוד בשבילו.

דף ל

'מכרה לראשון במנה ומכרה ראשון לשני במאתים'. נראה שפירוש 'מכרה במנה' – שכך שוויה, אבל אם הוויל המחיר ממה שהיא שוה באמת – נפדית הקרקע בשוויה ולא בדמים שמכר, שהרי קרקע הניתנת במתנה נגאלת כפי שוויה, ואף זה, מה שהוויל לו – מתנה בעלמא הוא (עפ"י 'חדושי הגרי"ו'). ובספר שפת אמת נקט כדבר פשוט להפך, שיש לילך אחר מחיר המכירה ולא אחר שווי הקרקע האמתי – בין אם מכר פחות משוויה בין ביותר.

(ע"ב) 'אדרבא נחמיר עליה מדרבי יוסי ברבי חנינא...' (בקדושין כ). הגרסא: 'ואימא הני מילי לענין אכילה ושתיה כי היכי דלא ליצטער ליה, הא לענין פדיון נחמיר עליה מדרבי יוסי בר' חנינא'. ויש ליתן טעם לחילוק זה; שהרי ראינו שמשום אותה עבירה הוא נענש בכך שנמכר לעבד, לכן דין הוא שנחמיר לענין הפדיון ולא נקל עליו להשתחרר מעבדותו, אולם לא מצינו שבגלל העבירה יש לו להתייסר באכילה ושתיה (עפ"י אילת השחר קדושין כ).

'מלמד שלוח וגואל וגואל לחצאין'. המהרש"א (בקדושין כ) הקשה מה נפקותא יש בנידון מקדיש שדה אם גואלה לחצאין אם לאו, הלא בין הוקרה בין הוולה לעולם דמי הפדיון קצובים בתורה – זרע חומר שעורים בחמשים שקל?

יש מן הראשונים שכתבו שאם יש גאולה לחצאין, גואל מחצית מן השדה עתה ומחציתה האחרת ביובל, ולדבריהם זוהי הנפקותא בדין זה. ואולם כתבו כמה מהראשונים שהגאולה לחצאין אינה חלה על מחצית הנכס אלא על מחצית הזמן, שכשמגיע הזמן שבו שוים דמי פדיונו לערך הנכס לפי חישוב הפדיון, אז חוזרת השדה כולה לבעליה, וכן הוכיח הרשב"א (ע"ע בראשונים בקדושין כ סא. ב"ב קג. שו"ת הרשב"א ח"ד רצ [וח"ג מג]). ואם כן, הלא בין אם גואל לחצאין בין אם אינו גואל, חוזרת השדה כשמגיע הזמן בו דמי הפדיון משתוים לערך השדה.

ויש לומר, נפקא מינה במקרה שאבד הכסף ביד ההקדש, או נתקלקלה השדה בינתיים וכבר אינו חפץ בפדיון; אם אין גאולה לחצאין, המעות אינן אלא פקדון ביד ההקדש ועדיין לא חלה הגאולה ואפשר לחזור בו, אבל אם יש גאולה לחצאין כבר חל הפדיון מראש (בכור שור קדושין כ).
זאת נראית כוונת הרש"ש במש"כ 'נתקלקלה', שאם כפשוטו אין לו הבנה, כי אין שווי השדה משנה כלום לענין הפדיון. וע"ע חזו"א ואילת השחר שם – אודות זמן תחולת הפדיון.

'כי טוב לו עמך – עמך במאכל עמך במשתה...' התוס' בקדושין (כ). פרשו מהו לשון 'אדון' והלא שוה הוא אליו? אלא שאם יש לו כר אחד צריך ליתנו לעבד (כדאמרינן בירושלמי), כי אם יקחנו לעצמו הלא עובר על הכתוב **כי טוב לו עמך**, ואם לא יקחנו לעצמו ולא יתן לעבד הרי זו מדת סדום, נמצא שעל כרחו למסרו לעבד.

מקשים העולם, כאן דרשו מעמך – לא פחות ממך בשום אופן, ואילו במקום אחר דרש רבי עקיבא מוחי אחיך עמך ששנים ההולכים בדרך וביד אחד מהם קיתון מים, חייך קודמין לחיי חברך – כיצד מתישבות שתי הדרשות (ע' הגהות מים חיים לבעל הפר"ח והגהות ר"א לנדא שבסוף המסכת – קדושין שם)?
ותירץ מהר"ם שיף (בב"מ סב) בכמה אופנים; שם אין לדרוש כמו כאן שחייב ליתן לעולם לשני, כי הלא גם השני יצטרך לתת לזה, ואין לדבר סוף. לכך דרש חייך קודמין.
עוד תירץ (וכ"כ בתורת חיים ב"מ סב): שם מצד הסברא הראשונה, ללא גילוי הכתוב – שניהם שוים [כדעת בן פטורא], ובא הכתוב להוציא מסברא זו לומר שהוא קודם, אבל כאן לולא קרא האדון קודם לעבד, לכן דרשו מעמך להוציא מהסברא הפשוטה, שיהיו שניהם שוים ואין האדום קודם [ואם אף אחד מהם לא ישתמש – הרי זו מדת סדום כאמור]. ועוד צדד לחלק בין פיקוח נפש לשאר טובות. ע"ש.
וע"ע תירוצים נוספים: חדושי מהרי"ט וחדושי חתם סופר וברכת אברהם קדושין שם; מנחת חינוך מב, יא; חוסן יוסף, אמרי כהן פר' בהר.

ונראה לכאורה ששתי הדרשות חלוקות בעיקרן; שם הדרשה נדרשת ממשמעות הפשט של הכתוב – עליך להחיות את אחיך 'עמך', כל עוד אתה עצמך בחיים, ואין אתה מצווה להחיותו אם הדבר כרוך בחיך. ואילו כאן אי אפשר להבין בדרך זו את פשט הכתוב, שהרי אין כאן שאלת קיום, ואין זו אלא דרשה ממלת 'עמך', שלשון 'עם' משמעותה בשוה ובדומה (כדמוכה בכ"מ – ערש"י במדבר כב, כא. ובוה יש לפרש דרשת 'עם החמור – עם הדומה לחמור'. וכן כתב בספר שם משמואל (בלק תרע"ו) והוכיח כן מכ"מ, 'עמך' – בשוה לך ולא פחות ממך. שו"ר כעיקר התירוץ בתשובת הנצי"ב לבנו (משיב דבר ח"ה סוס"י עה).

'כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו'. ע' ענינים וטעמים ביוסף דעת קדושין כ.

'דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה – הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא אימא נעשית לו כהיתר' – ולמה לא אמר רב הונא מתחילה 'נעשית לו כהיתר'?
אלא זהו טבעו של האדם, שמתעורר ומתרגש יותר דוקא על ידי התמיהה והקושיא, ואז נקלטת התשובה בלבו היטב, כענין מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח שעיקרה על ידי השאלה והתשובה.
גם כאן, ישמע השומע 'הותרה לו' ויתמה 'הותרה לו סלקא דעתך?' ואז יאזין היטב לתשובה ויכנסו הדברים בלבו (מתוך שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, לב תשל"א).

יצוין שמצאנו כן לרב הונא במקום נוסף; בקדושין כט: 'בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה'. והקשו 'בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה'. לאור האמור מובן שבשני המקומות רצה רב הונא להדגיש ולהמחיש את חומר העבירה ואת סכנת היצר האורבת. [וכן מצינו סגנון דומה במאמרי רב הונא שנקט לשון הקצנה כדי להדגיש חומרת

הדברים או להביאם לידי מבחן; ע' ב"ב קעב: 'אמר רב הונא ממך אפילו מר"ג ואפילו משבור מלכא'. ופרשו בתוס' לשון שאלה הוא, כאומר האם עד כך מגיעים הדברים שאפילו אדם כר"ג שאינו רגיל להלוות יגבה בו. וכן הביאו התוס' מדברי רב הונא (בגטין כז) 'חיישין לשני שווירי'.

ובשם בעל אבני נזר מובא (בשם משמואל יתרו תרע"ו; שבת שובה תרע"ג): מפני שאדם מישראל מתולדתו נקשר בקשר אמיץ לאביו שבשמים, וכשעובר עבירה נחלש ומתרופף אותו קשר, וכאשר שנה בחטא הותר הקשר. על כן כשבא להשמיענו שנעשית לו כהתר נקט בלשון 'הותרה לו' – לרמוז שהותר הקשר.

זמנא פרט למציא את עצמו. מיכן אמר רבי אליעזר: אם משיצאה אבן מתחת ידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה – פטור. נתבאר במכות ח.

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'אדם נושא ונותן בפירות שביעית – לסוף מוכר את מטלטליו... לסוף שמוכר את עצמו' – נראה שהעונש הוא מדה כנגד מדה, והוא מעין העבירה; לפי שעיקר טעם של שמיטה אמרינן בסנהדרין (לט) כדי שידעו דלה' הארץ ומלאה [ואנו לא חשבינן בארץ ישראל אלא כארסי בתי אבות, וכמו שהארץ בזה התומים בחו"מ בס"י ס"ז]. ואדם שאינו מקיים מצות שביעית מראה בעצמו שהארץ שלו לחלוטין ולפיכך פורע לו הקב"ה מדה במדה שהוצרך למכור את כל אשר לו ואת עצמו כדי שידעו הכל שאינו קנוי לאדם קנין גמור לחלוטין ורק דלה' הארץ ומלאה, וברצונו נתן לנו וברצונו נוטל ממנו. וכן מורה גם כן לשון הכתוב בפ' בחוקותי והארץ תעזוב וגו' יען אשר לא שבתו וגו', והוא גם כן מדה כנגד מדה' (חשק שלמה קדושין כ).

זתנא דבי רבי ישמעאל, הואיל והלך ומכר עצמו לעבודת כוכבים...' – בדבר שוחט-בודק אשר הוא שמש בביהכ"נ של קאנסערוואטיוון אשר הם כופרים בכמה דברים ומתנהגים שם בהרבה דברים שלא כדיני התורה – אם יש לסמוך על שחיטתו; – לע"ד פשוט שאין לסמוך על שחיטתו כדין מומר לתיאבון, אף אם עבודתו שם הוא רק לעבודות פשוטות כחטיבת עצים וכדומה שאין בהם איסורים ממש. דהא מצינו בקידושין דף כ' בנמכר לעקר שהוא לע"ז עצמה רק לחטוב עצים ולשאוב מים ולא לעניני אלהות כדפרש"י – קראו 'כומר' בהברייתא דתני דבר"י הואיל והלך זה ונעשה כומר לעכו"ם עיי"ש.

ואף שבערכין דף ל' איתא רק הואיל ומכר עצמו לעכו"ם בברייתא זו דתני דבר"י – נראה שגירסא דבקידושין עיקר, שיותר דקו הראשונים בהתלאת סדרי מהמסכתות דסדר קדשים שלא דקו בהם כל כך ונמצא כמה שבוישים וטעות סופרים שצריך להגיה, וגם חזינן שם שברש"י איתא נוסח אחר, 'הואיל ונעשה משרת' – הרי שאין לסמוך על הלשון 'הואיל ומכר' שלייתא ועל הלשון שברש"י 'ונעשה משרת' שליכא בגמ', ומטעם זה הגיה בשט"מ בערכין בין בגמ' בין ברש"י. ולכן שפיר הגיה בשט"מ בתרוייהו כלשון הגמ' שבקידושין.

ולכן גם שמש בבית הכנסת של קאנסערוואטיוון יש לקרא לו לפ"ז כמו שהיה משמש שם הענינים שכנגד דיני התורה שהוקבעו לעשות שם אף שעבודתו היתה עבודה פשוטה, דטעם תנא דבר"י הוא משום אומדנא בדעתו של אדם כזה שבשביל ממון היה נמכר גם להיות כומר לעניני אלהות שלהם, שלכן כ"ש

שאומדנא זו יש בנשכר להיות שם שמש, שלא היה נמנע גם מלישכר לענינים שהנהיגו כנגד דיני התורה בשביל ממון, שלכן אין לו נאמנות לאיסורין ככל בעלי עברה לתיאבון. אבל אין צורך לזה, דהא שמש אינו עבודה פשוטה כהא דחטיבת עצים וכדומה, אלא הוא משמש בסדור עניניהם כמו להעמיד כל אחד ואחת על מקומם שיושבין באיסור, דהם מעורבין אנשים ונשים, וגם הרבה פעמים להתפלל אצל העמוד ולקרא בתורה שאסור במקום כזה... ולכן ברור שאין לסמוך על שחיטתו' (אגרות משה יו"ד ח"ב יב).

ואם גאל יגאל את השדה... –

ענין שנצטוו על פדית הקדשות; אם האדם גומר בדעתו להקדיש – למה יועיל פדיון אחר כן? – אכן זוהי עצה לאדם כשיראה שהמון רכושו יסובבהו בטרדות רבות, ויראה שיוכל חס ושלום להשתקע בטרדת עולם הזה ויסתר דעתו מחמת קניינו, לכן נותנת לו התורה עצה שיקדיש קניינו ואחר כך יפדה אותם, ואז ממילא לא ישלטו עליו להכניעו תחת טרדתם, ורק הוא מושל עליהם מחמת שזכה אותם משלחן גבוה (מי השלוח ח"ב בחקותי).

דף לא

ז'התניא הרי זו רבית גמורה אלא שהתורה התירתו? אמר רבי יוחנן: לא קשיא, הא רבי יהודה והא רבנן...'. משמע מכאן שמכירת בתי ערי חומה אינה מכירה החלטית אלא מכירה על תנאי היא, שאם יפדנו המוכר בתוך שנה אזי הוברר שלא נמכר הבית מעולם והיו המעות כהלוואה בעלמא – שלכן יש כאן רבית גמורה, שהרי הלוקח נשתמש בבית חנם עד שעת פרעון ההלוואה. [וגם למאן דאמר כמין רבית ואינו רבית, זהו משום הספק שמא לא יפדה ונמצא שהיתה מכירה ולא הלוואה, כמבואר בגמרא, אבל לפי הצד שפודה – אכן זו הלוואה]. אבל אם מכירת בית בעיר חומה היתה מכירה ודאית אלא שנתנה תורה רשות למוכר להכריח הלוקח לחזור ולמכרה לו – לא היה שייך ענין רבית כלל, שהרי אין זו הלוואה ולא אגר נטר. כן הוכיח הנתיבות-המשפט (נה).

ואולם דעת הקצות-החשן (שם וב'משובב נתיבות') אינה כן, אלא סובר (עפי"ד הרשב"א בגטין עה) שהיא מכירה מוחלטת עם זכות שנתנה תורה למוכר, לחייב את הלוקח לחזור ולמכור לו את הבית תוך שנה. ואת ראיית הנתיבות' דחה הקצות' שיש לומר כאשר פודה לבסוף אזי עוקר למפרע את המכירה, ונמצאו אלו מעות הלוואה. אך כל עוד לא פדה, אין זו כמכירה מותנית אלא מכירה גמורה. הוי אומר, מכירה גמורה היא עם יכולת הפקעה למפרע מצד המוכר.

[ולפי זה כתב, גם אם המוכר היה אנוס מלפדות את הבית תוך שנה – אין שייכת כאן טענת 'אונס' לבטל המכירה, כי טענת אונס מתקבלת רק לפטור אדם מחמת אונסו, אך אי אפשר על ידה לחייב את האחר. והרי הבית שייך ללוקח, ואי אפשר למוכר בגלל טענת אונס לזכות בבית שכבר קנוי ללוקח. וע"ע להלן]. ואולם תירוץ זה קשה לישבו על הלב; מנין לחדש עקירה למפרע, מדוע לא נאמר כפי פשוטו שכוונת התורה היא אחת מן השתיים, או שהיא מכירה חלוטה עם זכות קניה תוך שנה, או מכירה על תנאי, באם לא יפדה.

ואפשר לומר באופן אחר; אכן עיקר דין התורה הוא שהבית שייך ללוקח בודאי, ולמוכר יש זכות לקנות מן הלוקח, ואולם לאחר שנאמר דין זה, נוצר ממילא מצב חדש של מכירה לזמן, כי דעת בני אדם היא